

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ФІНАНСУВАННЯ АПК В УМОВАХ КРИЗИ

© Гадуляк В.І., 2009

Проаналізовано ситуацію, яка склалася в агропромисловому комплексі України. Досліджено механізми фінансування сільськогосподарських підприємств в умовах кризового стану економіки. Описано пропозиції щодо їх вдосконалення.

A situation in the agro industrial complex of Ukraine is analyzed in the article. Investigational mechanisms of financing of agricultural enterprises at the conditions of crisis state economics'. Suggestions are described in relation to their perfection.

Постановка проблеми. Особливість агропромислового комплексу України полягає в тому, що необхідність фінансових ресурсів у галузі, а також надходження коштів від продажу виробленої продукції має переважно сезонний характер. У періоди між цими подіями підприємства користуються запозиченими коштами.

Агропромисловий комплекс, а особливо сільське господарство, є однією з найбільш затратних з точки зору фінансування галузей економіки держави. Існує постійна необхідність у державній підтримці та залученні кредитних ресурсів.

Аналіз ситуації, що склалася сьогодні, виводить на поверхню безліч недоліків в організації фінансування підприємств агропромислового комплексу, недостатність контролю за використанням коштів. Отже, важливим елементом зростання ефективності використання грошових ресурсів є пошук шляхів вдосконалення побудови фінансового механізму аграрних підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням механізмів фінансування підприємств агропромислового комплексу займалося багато вітчизняних та зарубіжних вчених: Г.Ф. Жуков, О.В. Васюренко, А.М. Мороз, М.І. Савлук, Й.С. Завадський, В.Я. Амвросов, П.Т. Саблук та багато інших.

На сьогоднішньому етапі розвитку економіки агропромислового комплексу залишаються недопрацьованими такі аспекти, як спостереження за ефективністю використання підприємствами сільськогосподарської галузі коштів, наданих їм як у вигляді державної підтримки, так і у вигляді кредитних ресурсів. У попередніх роботах не береться до уваги взаємозалежність між кількістю коштів, вкладених на одиницю виробленої продукції, і результатами економічної діяльності.

Мета дослідження. Дослідження спрямоване на аналіз реалізації механізмів фінансування агропромислового комплексу в умовах кризи та формулювання орієнтовних шляхів їх вдосконалення.

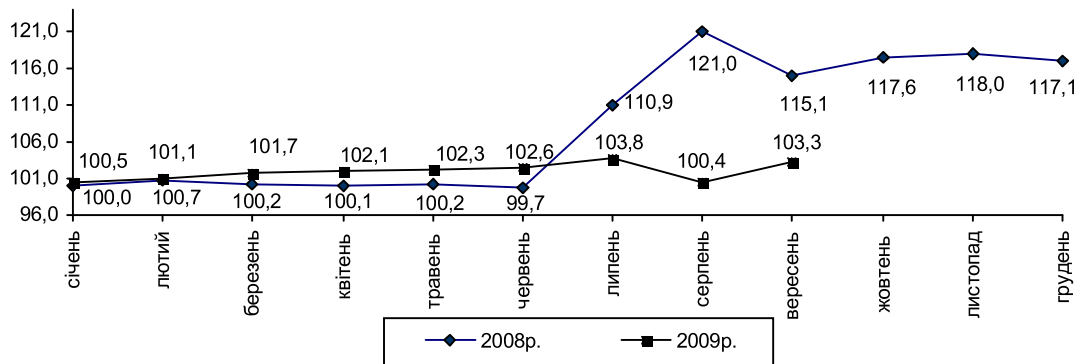
Виклад основного матеріалу. Агропромисловий комплекс України залишається за підсумками дев'яти місяців 2009 р. єдиним сектором економіки, в якому спостерігається зростання на фоні загального зниження ВВП, зменшення обсягів роздрібної торгівлі, падіння доходів споживачів.

Проаналізувати зміну обсягів виробництва у сільському господарстві України за 2009 рік і одночасно порівняти їх з даними за попередній рік можна, використовуючи графік 1.

За даними Державного комітету статистики України загальний обсяг виробництва продукції сільського господарства в усіх категоріях господарств за січень–вересень 2009 р. порівняно з відповідним періодом 2008 р. зріс на 3,3 %, зокрема у сільськогосподарських підприємствах – на 6,1 %.

Графік 1

Зміни обсягів сільськогосподарського виробництва
(наростаючим підсумком у % до відповідного періоду попереднього року)

Обсяг виробництва продукції рослинництва порівняно з січнем–вереснем 2008 р. був більшим на 3,4 %, зокрема в аграрних підприємствах – на 4,1 %, що зумовлено, передусім, прискореними темпами збирання соняшнику та цукрових буряків, а також збільшенням виробництва овочевої та плодоягідної продукції [7].

Таке зростання переважно відбувається у рослинницькій галузі сільського господарства. В основному завдяки тому, що посівна компанія 2008 року відбулася “вчасно” – до початку світової кризи та значної девальвації гривні. Було залучено уже багатьма роками випробувані механізми фінансування: належну кількість кредитів, а також надавалася державна підтримка сільгосп-виробникам.

Механізм фінансування агропромислового комплексу включає декілька напрямів, одним з яких є державна підтримка. Пряма державна підтримка надається шляхом прямого фінансування, бюджетних субсидій, субвенцій, дотацій, надання кредитів під державні гарантії, створення цільових фондів. Непряма державна підтримка здійснюється через фінансування науки, що займається дослідженнями сільського господарства, наданням податкових преференцій, сприяння розвитку інфраструктури села [3].

Також одним з дієвих фінансових механізмів, які застосовуються в агропромисловому комплексі є отримання кредитів у банках та інших фінансових установах.

А ще аграрні підприємства широко застосовують фінансування власними коштами від отриманого прибутку.

У всіх цих напрямках в Україні у 2009 році внаслідок впливу подій світового економічного середовища відбулося значне зменшення видатків.

На наукові “Дослідження та експериментальні розробки в системі агропромислового комплексу” у 2009 році виділено настільки обмежену кількість коштів, що їх навіть недостатньо для здійснення обов’язкових виплат вченим, не кажучи вже про кошти для повноцінного проведення науково-дослідних робіт.

Щороку у механізмі надання дотацій відбуваються зміни. Це є однією з причин того, що з року в рік підприємства агропромислового комплексу недоотримують належну їм кількість коштів. Така ситуація сьогодні з державними видатками на програми щодо родючості ґрунтів та компенсацією вартості техніки для сільськогосподарського виробництва – ці програми у 2009 році взагалі не передбачені.

І хоча на законодавчому рівні механізм фінансування агровиробників шляхом надання дотацій все таки реалізується, проте із великими затримками у наданні коштів та введенні в дію законодавчих актів. Так на початку цього року – на 01.01.2009 – були відсутні законодавчі підстави для виплати переробними підприємствами дотацій виробникам сільськогосподарської продукції. Відповідний закон вступив в дію лише приблизно за два з половиною місяці. У цей період часу виникло певне занепокоєння у агровиробників. Воно посилилося ще більше, оскільки на початку

року агрогосподарства були і так стурбовані загалом важкими умовами фінансування перед посівною кампанією 2009 року на фоні української ситуації в умовах світової кризи [2].

На противагу минулому року бюджетна підтримка агропромислового комплексу у 2009 році загалом по державі порівняно з 2008 роком зменшилася наполовину – на 7,5 млрд. грн. Для розвитку підприємств, що працюють у галузі сільського господарства закладено 3,9 млрд. грн.[1].

Зокрема, фінансування програм бюджетної підтримки “Державна підтримка виробництва продукції рослинництва”, а також “Бюджетна тваринницька дотація” зменшилося у 2009 році порівняно з 2008 роком майже у п’ять з половиною разів [5, 6]. Державна підтримка сільськогосподарських підприємств шляхом здійснення такого механізму фінансування, як здешевлення кредитів скоротилася у три з половиною рази. Оскільки у 2008 році державна підтримка була надана не у повному обсязі, то нестача коштів поповнюється за рахунок фінансування 2009 року.

Так, лише за програмою “Бюджетна тваринницька дотація” за вирощену та реалізовану на забій худобу та птицю у 2009 році потрібно погасити за минулий рік 162 млн. грн.

Відбулося значне зниження рівня надання кредитів агропромислового комплексу. Порівняно з минулим роком – майже у три рази. Аналогічна ситуація складається і з наданням сільськогосподарським виробникам державних коштів через механізм здешевлення кредитів. Із запланованих на 2009 рік 300 млн. грн. майже дві третини – 192 млн. грн. – потрібно виділити для погашення минулорічної заборгованості.

На рахунках агропромислових підприємств у банках акумульовано близько 7 млрд. грн. – це активи, які можуть бути використані для реалізації механізму самофінансування виробників.

Для здійснення механізму фінансування агровиробників шляхом залучення кредитів необхідно не забувати про необхідність погашення їх зобов’язання перед банками на загальну суму понад 55 млрд. грн. А оскільки переважна більшість фінустанов надає кошти під заставу майна, то потрібно мати на увазі, що останнє уже є заставлене і тому різкого зростання заявок на кредитні ресурси не слід очікувати.

У 2009 році ціни на продукцію рослинницької галузі знизились на 41 %, а ціни на продукцію, яку споживає агропромисловий комплекс, зросли на 9,5 %. Такі тенденції звужують можливість повноцінної роботи фінансового механізму у агропромисловому комплексі. Оскільки відбувається ніби подвійне завищення витрат, які не покриваються при реалізації продукції. Для ефективного функціонування агропромислового комплексу потрібно підтримувати цінову рівновагу між сільським господарством і промисловістю.

Необхідно на законодавчому рівні обмежити монополізацію підприємств, які займаються заготівлею виробленої сільськогосподарської продукції. Оскільки в умовах кризи існує обмеження фінансових ресурсів та звуження ринків збуту, необхідно здійснювати на державному рівні заходи, що стимулюватимуть діяльність для підвищення ефективності виробництва. Механізм фінансування аграрних структур має здійснюватись у комплексі з іншими заходами для підтримки виробника. Потрібно стимулювати підвищення ефективності розміщення коштів і збільшення рентабельності виробництва. Державна підтримка має переважно спрямовуватись на стимулювання рентабельніших видів діяльності та ефективніших фінансових потоків. Потрібно використовувати для регулювання виробництва у сільському господарстві цільові державні закупки продукції. Закупівлі для здійснення державного замовлення повинні відбуватися за встановленими цінами, які мають відповідати ситуації, що складається на ринку. І знову ж таки, потрібно обмежувати тенденції до монополізації цього явища, створивши прозорий механізм на цій ділянці: у процесі має брати участь не одна-дві структури, а певна необхідна у цій ринковій ситуації кількість [4].

В умовах кризи механізм фінансування агропромислової сфери потрібно регулювати, оптимально поєднавши державні інструменти впливу з ринковими. У цьому процесі необхідно враховувати такі особливості сільськогосподарського виробництва, як сезонність та ризики втрати урожаю.

Державна фінансова політика щодо агропромислового сектору здійснюється через кредитне регулювання, заходи з реалізації митної політики, бюджетну підтримку, стимулювання розвитку соціальної інфраструктури на селах, державне замовлення та систему страхування сільськогоспо-

дарських ризиків. Державні заходи для вдосконалення механізмів фінансування АПК в умовах кризи мають бути ретельно дібрані та підпорядковані одній меті – підвищення ефективності виробництва продукції. Держава має не цілеспрямовано управляти фінансуванням підприємств агропромислового комплексу, а то й цілої галузі сільського господарства, а здійснювати регулювання фінансового механізму для взаємодії агропромислових виробників та решти підприємств, що зараз існують на ринку.

Необхідно ввести дієвий механізм фінансування державних закупівель сільськогосподарської продукції та проводити ретельний контроль за використанням наданих бюджетних коштів.

Для збільшення ефективності здійснення механізму фінансування кредитування агропромислового комплексу має бути законодавчо спрямоване на економію коштів, цільове використання кредитів. Ставка по останніх для сільськогосподарських виробників повинна бути знижена до прийняттого рівня. Вона повинна базуватися на реальній обліковій ставці.

Потужнішим господарствам агропромислового комплексу потрібно надавати кредити лише на певні цілі та запровадити детальну звітність про їх використання. Ці заходи мають звести до мінімуму списання грошей на незаплановані цілі. Кредити пропонується виділяти гривневі, у межах загальнодержавних програм і в умовах конкурсу. Це передусім надасть більші можливості тим агровиробникам, які сьогодні ефективніше працюють. А тому буде отримано більші надходження та продуктивніше використано ресурси.

На тих підприємствах, які внаслідок кризи стали збитковими, потрібно проводити не процедуру банкрутства, а здійснювати заходи для можливості санації та реструктуризації кредиторської заборгованості. Також за можливості бажано змінити їм ставку за банківськими кредитами на нижчу, з розробкою системи часткового її погашення для конкретного підприємства за рахунок державних механізмів. Необхідно здійснювати усі можливі заходи для збереження ресурсного та трудового потенціалів агровиробника. Одним з шляхів є підготовка для роботи у конкретному господарстві нового кваліфікованого управлінського апарату.

Податкове регулювання діяльності агропромислових підприємств, як складова частина загального механізму, що здійснює коригування кількості наявних фінансів, та їхня спрямованість, має також бути підпорядковане загальній меті – оптимізації грошових потоків у сільськогосподарському виробництві. Тут необхідно обмежити багаторазове повторення податкових вилучень. Податковий механізм у галузі сільського господарства має базуватися на перспективу на такому податку, який враховуватиме якість земель агровиробника та їхнє розташування відносно великих мегаполісів, транспортного сполучення, близькості до кордонів нашої держави. Із існуючих сьогодні податків найоптимальніше для цього підходить земельний, який вже зараз при обрахунку базується на декількох факторах. Його ставка має бути розрахована, враховуючи багато показників, аби спонукати використовувати земельні ресурси ефективніше.

Однією з важливих складових механізму фінансування підприємств агропромислового комплексу є надходження валютних коштів від діяльності на зовнішніх світових ринках. Ефективність цього процесу знаходиться, значною мірою, у залежності від загальної ситуації у державі. Рівень та методи захисту агровиробника мають бути прив'язані до становища підприємств, їх виробничих можливостей, ситуації на ринку сільськогосподарської продукції. А, отже, для захисту українського сільськогосподарського виробника потрібно враховувати насиченість певною продукцією, різноманіття її асортименту та конкурентоздатність. Необхідно також не забувати і про вітчизняних споживачів продуктів сільського господарства, які становлять значну частину попиту та формують переважну складову механізму фінансування агропідприємств, як покупці. Тому державне регулювання механізму здійснення процесів фінансування агропідприємств має враховувати різні аспекти цього процесу. Важливим є момент знаходження оптимального співвідношення затрат на проведення державної підтримки галузі та аналіз об'єму отриманих коштів. Здійснення цього процесу вимагає ретельного перегляду збалансування фінансів підприємств для їх оптимальної продуктивності і водночас дотримання умов продовольчої безпеки у країні. Оскільки остання безпосередньо залежить від забезпечення власними продуктами харчування, виробником яких є агропромисловий комплекс.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Здійснення ефективного фінансування підприємств агропромислового комплексу вимагає удосконалення всіх ланок єдиного грошового ланцюга, який забезпечує проведення цього процесу. Для цього необхідно впроваджувати законодавчі ініціативи, економічні та організаційні заходи.

Фінансування аграрної галузі за останній період характеризується скороченням кількості програм, на які надається державна підтримка. Доступність кредитних ресурсів також є обмеженою. Ось чому у ситуації, що склалася, потрібно більше уваги приділяти пошуку можливостей удосконалення механізму фінансування агровиробників.

Запровадження моніторингу та вдосконалення звітності про використання коштів, отриманих господарствами галузі, не лише сприятиме значній економії часу на аналіз показників їх діяльності, але й дозволить визначити таке співвідношення затрат фінансових ресурсів на одиницю виробленої продукції, при якому буде найефективніше використано залучені до процесу кошти.

Державні програми підтримки потрібно обґрунтовано збалансувати як за кількістю різновидів, так і за об'ємами коштів, які мають надаватися. Це потрібно законодавчо зафіксувати та впровадити на тривалий строк, забезпечивши певну стабільність у сподіваннях агровиробників на отримання коштів на тривалий період часу – хоча би на декілька років на рівні, не нижчому, ніж у попередніх роках, який проте має регулюватися відповідно до ситуації на аграрному ринку.

Для залучення коштів з інших джерел потрібно створити сприятливі умови для вдосконалення механізму фінансування агропромислових підприємств шляхом надання кредитів. Зокрема необхідно спростити саму процедуру отримання коштів цим шляхом, знизити ставку для агровиробників, зменшити суму застави, необхідної для підписання кредитного договору.

Дослідження шляхів удосконалення механізму фінансування агропромислового комплексу та практичне застосування аргументованих пропозицій на конкретних виробниках сприятиме знаходженню раціонального поєднання державних інструментів регулювання з ринковими, зниження тиску невиробничих факторів на галузь, загалом, та підвищення ефективності виробництва на сільськогосподарських підприємствах, зокрема.

Недостатнє вивчення таких складових механізму фінансування аграрного ринку, як надання кредитних ресурсів для здійснення діяльності підприємствами за умов незадовільної забезпеченості власними коштами та сезонності виробництва, залишає широкі можливості для досліджень на перспективу.

1. Закон України “Про державний бюджет України на 2009 рік”.
2. Закон України від 04.02.2009 № 922-УІ “Про внесення змін до деяких законів України щодо запобігання негативним наслідкам впливу світової фінансової кризи на розвиток агропромислового комплексу”//Урядовий кур’єр.-17.03.2009 р. – № 47.
3. Малій О.Г. Удосконалення фінансової підтримки аграрного виробництва // Економіка АПК. – 2005. – № 3. – С. 97–107.
4. Саблук П.Т. Становлення аграрної політики в Україні // Економіка АПК. – 2006. – № 1. – С. 3–7.
5. Постанова Кабміну України від 26 лютого 2008 року № 86 “Про затвердження Порядку використання в 2008 році коштів, передбачених в державному бюджеті для державної підтримки виробництва продукції рослинництва”//<http://www.kmi.gov.ua/>
6. Постанова Кабміну України від 11 березня 2009 року № 187 “Про Порядок використання у 2009 році коштів, передбачених в державному бюджеті для державної підтримки виробництва продукції рослинництва...” //<http://www.kmi.gov.ua/>
7. <http://www.ukrstat.gov.ua>